

Monika Balandytė, Kauno Juozo Urbšio katalikiška vidurinė mokykla
Prarastos tėvynės ilgesys Lietuvos literatūroje

Kiekvienas žmogus iš prigimties yra susietas su savo tėvyne. Tai viena svarbiausių vertybių, lemianti individo tapatybę, sujungianti su bendruomene – tauta. Todėl tėvynės praradimas prilygsta didžiausiai nelaimei, jos netekęs žmogus išgyvena ilgesį, širdgėlą bei kančią. Tėvynę praradusio asmens jausmai – dažna tema lietuvių literatūroje, ypač poezijoje. Svarbiausia ji tapo XIX–XX a., Lietuvai kenčiant okupantų priespaudą: XIX a. pirmosios pusės poetas Adomas Mickevičius sonete „Akermano stepės“ ir poemoje „Ponas Tadas“ aprašė tremtinio, o XX a. pirmosios pusės lyrikė Salomėja Nėris eilėraščių rinkinyje „Prie didelio kelio“ – emigrantės, istorinių aplinkybių nublokštos į svetimą žemę, patirtį.

Žymiausias XIX a. lenkų poeto romantiko Adomo Mickevičiaus kūryba persmelkta lietuviškos dvasios ir tėvynės ilgesio. Nors poetas yra laikomas Lenkijos kūrėju ir rašė lenkiškai, save jis vadino lietuviu, o Lietuvą – vienintele tėvyne, todėl jo lyriką galima priskirti lietuvių literatūrai. XIX a. Lietuva buvo okupuota Rusijos imperijos, tačiau patriotinėmis romantizmo ir nacionalizmo idėjomis gyvenanti tauta neketino pasiduoti priespaudai: Vilniaus universitete būrėsi anticarinės jaunimo organizacijos. Už veiklą vienoje iš jų – Filomatų draugijoje – A. Mickevičius buvo suimtas ir ištremtas iš Lietuvos. Blaškydamasis po Europą jis jautėsi lyg išvytas iš namų ir labai ilgėjosi tėvynės. Tai įkvėpė kurti: ilgesį poetas išreiškė sonete „Akermano stepės“ (iš ciklo „Krymo sonetai“). Sonete aprašoma klajūno, netekusio namų, naktinė kelionė. Sustojęs pasigrožėti peizažu lyrinis subjektas išgirsta gervių klyksmą, kuris primena tėvynę. Klajoklio širdis atgyja, jis įsiklauso tikėdamasis išgirsti „balsus iš Lietuvos“, iš prarastos ir pasiilgtos tėvynės, bet „niekas nešaukia“. Tai sukelia gilų sielvartą. Tėvynės ilgesio tema plėtojama poemoje „Ponas Tadas“. Poetas atkuria atmintyje išlikusius vaikystės prisiminimus – idilišką XIX a. pradžios Lietuvos bajorijos gyvenimą. Gimtinės kraštovaizdis perteikiamas detaliais gamtos – pievų, upių, miškų – aprašymais. Anot poemos pasakotojo, tėvynė žmogui svarbesnė net už sveikatą („Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikatą!“), o tikrąją jos vertę žmogus supranta tik jos netekęs. Taip poezijoje atskleidžiamas asmeninius išgyvenimus A. Mickevičius akcentuoja iš gimtosios žemės ištremto asmens kančią, nostalgiją ir liūdesį.

Tėvynės netekties tema išliko svarbi ir XX a.: apie tai rašė žymiausia XX a. poetė neoromantikė, romantinės pasaulėjautos kūrėja Salomėja Nėris (Salomėja Bačinskaitė-Bučienė). Ji poezijoje atskleidžia tėvynę palikusio, tautines vertybes išdavusio žmogaus kaltę bei ilgesį. S. Nėries gyvenimas buvo itin dramatiškas: katalikiškas vertybes puoselėjusioje šeimoje užaugusios poetės sprendimas atsisakyti senųjų įsitikinimų ir kurti socialiai angažotą poeziją sukrėtė to meto visuomenę, o įsitraukimas į komunistinę veiklą, dalyvavimas Lietuvos įjungimo į Sovietų Sąjungą

procese sukėlė visuotinį pasipiktinimą. Savo veiksmy pasekmes S. Nėris suvokė tik įpusėjus Antrajam pasauliniam karui*, pasitraukusi į Rusiją. Svetimoje šalyje poetė jautėsi lyg benamė, kentė kaltę dėl išduotos tėvynės, ilgėjosi artimųjų. Išgyventa širdgėla tapo pagrindiniu poezijos rinkinio „Prie didelio kelio“ įkvėpimo šaltiniu. Deja, sovietinė cenzūra rinkinį išdarakė, pakeitė pavadinimą („Lakštingala negali nečiulbėti“), o autentiškas rinkinys buvo išleistas tik po poetės mirties, nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje. Rinkinys kupinas nostalgijos, tėvynės ilgesio sielvarto, jame S. Nėris išpažįsta savo kaltes, prašo atleidimo, svarsto ar „žiburėlis lauks“, ar tauta sutiks priimt atgal į pasiilgtą tėvynę. Atgailaujama jau pirmame rinkinio eilėraštyje „Maironiui“. Eilėraščio kalbėtoja retoriškai kreipiasi į moralinį ir kūrybinį autoritetą, vieną žymiausių lietuvių poetų Joną Mačiulį-Maironį. Ji jaučiasi nuvylysi tautos dainių, nepateisinusi jo lūkesčių, svarsto, ar galėjo to išvengti. Eilėraštis primena išpažintį: kalbėtoja atsiprašo, nusižemina, kad tik galėtų sugrįžti į mylimą tėvynę, išgirsti „mylimus vardus“. Dėl galimybės „būti tėviškės arimu slieku“, „mėlyna rugiagėle rugiuos“ ji atsisako visko. Eilėraštyje „Dagilėlis“ išreiškiamas nepritapimas svetimoje žemėje. Jautrios sielos lyrinis subjektas kalbina sušalusį, benamį paukštelį ir jame atpažįsta save: „nebturiu namelių“. Rudens, šalčio, lietaus įvaizdžiai tampa nejaukios, nemielos žemės simboliu, vaizdinga metafora „svetima padangė mane dengia“ įprasmina tragišką lyrinio subjekto situaciją. Tik tėvynėje žmogus gali jaustis saugus, gyventi pilnavertį gyvenimą. Eilėraščio kalbančioji tvirtai pasiryžusi keliauti per lietų ir šaltį, kad vėl išvystų tėvynę Lietuvą**. Sugrįžti, prisiglausti prie gimtosios žemės, sulaukti tautos atleidimo – tai vieninteliai S. Nėries ir jos poezijos žmogaus siekiai. Paskutiniuose gyvenimo eilėraščiuose poetė pripažįsta savo kaltę, atgailauja ir patvirtina mintį, kad tėvynę palikęs žmogus negali jaustis laimingas.

Apibendrinant galima teigti, kad A. Mickevičiaus ir S. Nėries poezijoje aprašomi tėvynės netekusio individo išgyvenimai yra labai panašūs. Nors A. Mickevičius rašė apie tremtinio, o S. Nėris – apie savarankiškai nusprendusio palikti gimtąją šalį žmogaus patirtį, esminės idėjos yra tos pačios: tėvynės ilgesys kyla iš asmeninių potyrių, ją praradęs žmogus yra pasmerktas sunkiems išgyvenimams, nostalgijai, sielvartui, o svetima žemė negali suteikti jaukaus prieglobsčio. Taigi reikšmingų istorinių įvykių paveiktas XIX–XX a. Lietuvos literatūroje giliausios individo dvasinės kančios priežastimi gali laikyti tėvynės ilgesį.

* netikslumas (žr. I.4 vertinimo kriterijų aprašą)

** netikslumas (žr. I.2 vertinimo kriterijų aprašą)